

АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИДА АЁЛ ОБРАЗИ

Мўътабархон Мадаева,

Ўзбекистон халқаро ислом академияси ўқитувчиси,

mutabar_aziz@mail.ru,

тел: (моб) 90 996 4769

Мамлакатимизда аёлга бўлган муносабат ўз тарихий илдизларига эга. Аждодларимиз доимо аёлларни қадрлашга, уларга нисбатан ҳурмат ва иззатда бўлишга ундашган. Абдулла Авлоний: “Қизлар билим олишга ҳаммадан кўпроқ интилишлари лозим, зеро, бу билимлар билан улар келажак авлодни тарбиялайдилар”, — деб ёзган эди

Алишер Навоий ижодига назар ташласак, бу буюк зот оилани, оналар ва аёлларнинг жамиятдаги ўрнини юксак баҳолаб, уларнинг орзуларини назм ипига маржондек тизганини кўриш мумкин. Навоий ўша даврнинг зулми остида эзилиб яшаган аёлларнинг қаддини кўтариш учун асарларида улар ҳақидаги илғор фикр ва орзуларни юксак бадиий шакл ва бўёқларда, ўзига хос бадиий воситалар орқали ифодалайди.

“Насойим ул-муҳаббат” тазкирасида 770 нафар шайхлар, ориф инсонлар ҳақида фикра битилган, шулардан Шайх Мўмин Шерозий, Шайх Абдулқодир Жилий, Паҳлавон Маҳмуд, Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафифлар ҳаёти, қаромати мисолида қатор оналар образи тасвирланган. Улар орқали улўғ шоирнинг тарбия, танбех, огоҳлантиришларидан воқиф бўламиз. Онага ҳурмат, таъзим, мулозамат ҳар бир замонда, маконда, ҳар бир миллатда гўзал бир қадрият эканлигини англаймиз.

Шайх Мўмин Шерозий ҳақида ҳикоят жуда қисқа, чунки “Навоий ҳар бир тасаввуф арбоби ҳақида маълумот берар экан, маълумотнинг лўнда мухтасар бўлишига интилади”. “Шайх ул-ислом дебдурки: “Исмоил Даббос дедиким: “Ҳаж нияти қилиб борурда Шерозға етишдим. Бир масжидқа кирдим. Шайх Мўминни кўрдимки, ўлтуруб хирқасин ямайдур эрди. Салом қилдим ва ўлтурдим. Мендин сўрдиким: “Не ниятинг бор?” Дедим: “Ҳаж ниятим бор”. Деди: “Онанг бор?” Дедим: “Бор!” Деди: “Ёниб онанг мулозаматиға бор!” Бу сўз менга хуш келмас эрди. Деди: “Не тўлғанасен? Мен эллик ҳаж қилибмен, бош яланг, оёқ яланг ва зоду ҳамроҳсиз. Барчасин сенга бердим. Сен онанг кўнгли шодлигин менга бер!”

Ҳикоятнинг мазмун-мундарижасида, ғоясида она розилиги, она кўнгли шодлиги билан боғлиқ бутун нозик масалалар ёритилган. Навоий

Proceedings of International Congress on “Multidisciplinary Studies in Education and Applied Sciences”

Hosted Online from Bilbao, Spain on November 10th, 2022.

www.conferencezone.org

китобхонга оналар ҳаққи-хурматини, розилик даражасини ҳатто ислоннинг фарз амалларидан бири бўлган ҳаж амали орқали топган савобнинг даражасидан ҳам юксаклигини, жаннатга борадиган йўллар она шодлиги, она ризоси билан туташ эканлигини уқтирмоқда. Ҳикоят композициясида диалог усули, яъни Шайх Мўмин Шерозий ва Исмоил Даббос орасида бўлган суҳбат-савол-жавоб асосий ўрин тутди. Бу эса, биринчидан, китобхонга воқеаларни осонгина эслаб қолишига ёрдам берса, иккинчидан, ҳикоятда вақт, ўрин, ҳаракат бирлиги ягона мақсадга – Она мулозаматида, она розилигига қаратилади. Шайхнинг Исмоил Даббосни ҳаждан қайтариши ўқувчида тушкун кайфият уйғотмайди. Аксинча, бунга, “Барчасини сенга бердим. Сен она кўнгли шодлигин менга бер!” деган Шайхнинг ички руҳиятини очувчи танбеҳи яна умид беради. Шайхнинг бу танбеҳи насрда бўлса-да, дидактик шеърининг гўзал намунасидир. Сабаби, асрлар давомида у: “Сен она кўнгли шодлигин менга бер!” деган хитоби билан гўё у миллионлаб қалбларни таълим-тарбияга чорлаб турибди.

Шу билан бирга, Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин”, “Лайли ва Мажнун”, “Сабъаи сайёр” дostonларидаги Ширин, Лайли, Дилором – бош қаҳрамонга муносиб жуфтлик тарзида тасвирланади. Аёлларга паст назар билан қарашни танқид остига олади. Аёлларнинг бетимсол образларини яратиб, ўзининг ҳаётӣ ва романтик орзуларини баён қилади. Шунингдек, бу дostonларда оддий энага образи ҳам юксак талқинини топган.

Қош бирла, кўзинг яхши ёноғинг яхши,

Юз бирла сўзинг яхши, дудоғинг яхши,

Енг бирла менгинг яхши сақоқинг яхши,

Бир бир не дейин бошдин то оёқинг яхши.

Ўзбек мумтоз адабиёти тарихига назар ташлар эканмиз, аёллар образларини яратишдек муҳим ишга ҳеч бир шоир Алишер Навоийдек катта аҳамият бермаган. Вафо ва садоқат, ишқ-муҳаббат бобида гўзал аёллар тимсолини, уларнинг юксак маънавиятини ўз ғазалларида жуда чиройли ифодалаб берган.

Хотин-қизларга нисбатан салбий муносабат ҳукм сурган XV асрда Навоий болалар тарбиясида аёллар - оналарни оталар билан баробар ўринга қўяди.

Ота ва она бирдек ҳурмат-эҳтиромга муносиб эканлигини баён этади:

Бошни фидо айла ато қошига,

Жисмни қил садқа она бошига.

Proceedings of International Congress on “Multidisciplinary Studies in Education and Applied Sciences”

Hosted Online from Bilbao, Spain on November 10th, 2022.

www.conferencezone.org

Тун-кунингга айлагали нурфош,

Бирисин ой англа, бирисин - қуёш.

Алишер Навоий "Ҳайрат-ул-аброр" достонида фарзандларнинг ота-онага ҳамиша содиқ бўлиши, уларга самимий хизмат қилиши зарурлигини уқтиради.

"Фарҳод ва Ширин" достонидаги Ширин образи оқил ва доно, ижодкор, вафодор, ватанпарвар каби фазилатларга эга бўлган мукамал аёл образидир. Ширин "Мен инсонман, шунинг учун ҳам чин инсонни севаман", дейди.

Менга не ёру не ишқ ҳавасдур,

Агар мен одам ўлсам ушбу басдир.

Аёллардан тадбиркор, олима, давлат арбоблари чиқишига ишонган Навоий ўз қарашларини адолат ҳомийси, давлат бошлиғи, буюк истиснод эгаси Меҳинбону образи орқали ифодаб беради.

Меҳинбону ки донишпарвар эрди,

Билик аҳлига шоҳи сарвар эрди.

Навоий тасвирлаган аёллар ҳар жиҳатдан юксак қобилият соҳибаларидир. Унинг Лайлиси эркин севгини истайди, ўша замон урф-одатларига лаънатлар ўқийди. Ширин тимсолида ватанпарварлик, одамийликни кўради. Лубатий Чиний камтар, баҳодир аёл тимсолидир.

Навоий яратган тимсолларда XV асрдаги аёлга паст назар билан қаралган тузумда оғир кунларни кўрган, эзилган ва хўрланган аёллар нуфузини кўтаришга интилади. Айниқса, даврдан норозиликни Лайли тилидан шундай ифодалайди:

Лайлики балойи фурқати бор,

Икки Мажнунча меҳнати бор.

Умр анга ғалат ҳавасдур, ахир,

Жон тарки ажаб эмасдур ахир.

"Сабъаи Сайёр" асаридаги чанг чалувчи Дилором тимсоли, вафодор аёл қиёфаси ўзига хос, гўзал кўринишлар орқали ифодаб беради. «Дилором» ҳам исм, ҳам луғовий маъносида («дилга ором берувчи») қўлланилган.

Шунингдек, ушбу дostonда аксари аёл-қизлар ақлли, жасур ва тадбиркор қилиб тасвирланган. Масалан, Маллунинг қизи севгилисини қатлдан қутқарса, Меҳр ёрдамида Суҳайл зиндондан озод бўлади.

"Садди Искандарий" достонидаги Чин гўзали Лубатий Чиний образи ҳам жасур, кучли, мард, жанглarda ўз матонати билан душманларга қарши

мардонавор курашиб, фақат ғалаба қозонган мукаммал қаҳрамон аёл тимсолидир.

Адабиёт оламида аёл образларида умумбашарий фазилатлар, энг илғор диний-дунёвий, маърифий, ахлоқий-таълимий қарашлар мужассамлашган. Демак, Навоий яратган аёл образлари ҳамма замонларда катта ижтимоий-тарбиявий, маърифий ва эстетик аҳамиятга эга бўлиб қолади. Зеро, биз бир мавзу асосида Навоий ижодини ўрганганимиз сари унинг ижоди қайта жонланиб ўзининг жозибасини кўрсатиб гўё чексиз маҳорат мактаби ила жило қилаверади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ғиёсиддин Бинни Ҳумомиддин Хондамир. Макоримул-ахлоқ. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1967.
2. Навоий ғазаллари (насрий баён, шарҳ ва изоҳлар) I китоб. “Bayoz” нашриёти. Тошкент – 2014 йил.
3. Ш.Сирожиддинов, Д.Юсупова, О.Давлатов. Навоийшунослик, “Тамаддун” нашриёти, Тошкент – 2018.
4. Алишер Навоий. Сабъаи сайёр. – Т.: Ғафур Ғулом, 1991.
5. Алишер Навоийнинг адабий маҳорати масалалари (Мақолалар тўплами). – Т.: Фан, 1993.
6. Боровков А.К. Алишер Наваи как основоположник узбекского литературного языка. Алишер Наваи. – М.-Л., 1946.
7. Тўхтасин Жалолов. “Хамса” талқинлари. - Тошкент: Ғафур Ғулом, 1968.